

diferenciaci různých společností, přičemž lze nalézt v různých společnostech fakta převeditelná na tyto ukazatele (např. množství spotřeby určité energie na hlavu). Má-li se ovšem hodnotit přínos kterékoli srovnávací studie, je třeba si položit tyto otázky: 1. Jakého stupně diferenciace dosáhly srovnávané společnosti, 2. zda se zkoumané jevy v nich mění, 3. zda se mění se stupněm diferenciace či nezávisle na něm. Jestliže určitý vztah byl zjištěn toliko ve společnostech téhož stupně, jde o odezvy (*replications*) — sem patří Goodem uváděný vztah mezi společenskou třídou a množstvím rozvodů ve vysoce průmyslových zemích. Nemění-li se studované jevy výrazně se stupněm diferenciace, jde o univerzální zevšeobecnění (*universal generalizations*) — patří sem např. pořadí prestiže různých povolání. Jestliže se společenské vztahy mění v různých společnostech se stupněm diferenciace, jde o možná zevšeobecnění (*contingency generalizations*) — např. dodržování skupinových norem se upevňuje se vzrůstem autonomie skupiny i se stupněm diferenciace. Posléze, dochází-li ke změnám nezávisle na stupni diferenciace, jde o zvláštní změny (*specifications*) — jako příklad uvádí autor různou závislost volebních výsledků na třídní příslušnosti voličů v různých anglosaských zemích, které jsou na téměř stejné úrovni diferenciace (Alford). Od uvedeného třídění si autor slibuje dokonalejší pořadání i hodnocení výsledků srovnávacích výzkumů.

Na Marshově práci je cenné, že provádí výběr jednotlivých teorií, ukazuje jejich nedostatky a v závěru se pokouší přispět vlastními podněty k dokonalejšímu rozvoji srovnávací sociologie. Navrhované třídění je logické a vhodné, třebaže by některé pojmy, jako studium společenské diferenciace, měly být blíže určeny. Uváděné příklady jsou celkem dobré a jasné. Z polské sociologie (A. Sarapata) však víme, že prestiž různých povolání se mění i se sociálně ekonomickou formací, a tudíž Marshův příklad pro univerzální zevšeobecnění není přesvědčivý (souvisí to s jeho přijímáním Goodeovy teorie, jež potřebuje korekturu). Jinak považujeme autorův podnět za cenný a způsobily přispět ke zdokonalení sociologické práce. Rovněž je přijatelný Marshův názor, že soustavné a výrazné srovnávání sociálních jevů v různých společnostech se v budoucnosti ještě více rozvine. Charakteristiky jednotlivých děl, jichž je uvedeno v bibliografické části 976, jsou obsáhlejší než v jiných pracích sbírky. Škoda, že v edici určené pro světovou veřejnost nejsou uváděny ani nejstručnější údaje o životě a díle každého autora.

František Potužil

## Poznámky ke knize A. Podgóreckého Sociologie práva<sup>1</sup>

Jedna z nejzajímavějších knih, které v ČSSR v poslední době vyšly, je kniha Podgóreckého, plodného polského spisovatele v oboru právní sociologie. Kniha vyplňuje jistou mezeru — aspoň částečně — v naší literatuře i v našem vyučovacím systému. Na varšavské universitě byla zřízena již r. 1919 na naléhání prof. Petrážického katedra sociologie práva. Sociologie práva se přednáší dnes např. na pařížské universitě, kde je svěřena známému spisovateli prof. Duvergerovi. U nás naproti tomu podobné snahy dlouho narážely na nepochopení a proto jsme se opozdili. Třebaže např. prof. Masaryk již počátkem století se snažil o modernější pojetí, oficiální pravověda zůstávala v zajetí formálně dogmatického způsobu myšlení — i právní historie byla chápána takto úzce. Situace se ještě ztížila po první válce jednostranným uplatňováním tzv. normativistické školy, vedené zejména prof. Weyrem (jinak velmi zasloužilým autorem zejména obsáhlého systematického díla o ústavě z r. 1920), jež nebyla než dovršením formálně dogmatického chápání práva. Tento směr byl silně inspirován kantovským pojetím práva prof. Kelsena z Vídne (dnes v Harvardu; jeho poslední kniha, kterou znám, je však založena spíše na základě sociologické empirie než na základě spekulativně dogmatickém).

Autor těchto řádků se neztotožňoval s tímto směrem a zdůrazňoval, že zejména jeho vlastní obor — ústavní právo — je třeba studovat především sociologickou metodou. Snažil se dát tento rámec své práci o přímém zákonodárství<sup>2</sup> a uplatnit jej ve svých přednáškách. To ovšem byly jen začátečnické pokusy a soustavnému vypracování nauky o státu a právu, o něž se chtěl později — po další přípravě — pokusit, zabránila katastrofa z r. 1938 a pozdější politické události. Mohu tedy jen přivítat, je-li naše literatura obohacena o spis tohoto druhu, jenž bude jistě mít vliv na myšlení a vědecké snahy mladší generace.<sup>3</sup>

Podgórecki definuje svůj předmět tak, že „sociologie práva se zabývá registrováním, formulováním a ověřováním všeobecných závislostí, v nichž vystupuje jako jedna proměnná právní faktor a jako druhá proměnná faktor (patrně společenský) nějakého jiného druhu“ (str. 13). Tato definice je jistě správná, je však hodně obecná — jak ani jinak nemůže být — a bude proto vyžadovat obsáhlý rozbor a rozvedení, obsáhlejší, než může poskytnout tento stručný spis. Kniha se pak rozpadá na dvě části, z nichž první jedná o metodách sociologických výzkumů (str. 29, ale vlastně již od str. 16) a druhá

<sup>1</sup> Adam Podgórecki, *Sociologie práva*, překlad z polštiny, Praha, Svoboda 1966 (Pův. titul *Sociologia prava*, Warszawa 1962.).

<sup>2</sup> Zdeněk Peška, *Prímé zákonodárství. K novému ústavnímu vývoji Spojených států amerických*, Bratislava 1929. Viz zejména *Předmluva: Metoda knihy* (str. 1 a násl.).

<sup>3</sup> Teprve v posledních letech se začalo uplatňovat jiné pojetí. Sem patří spis F. Samalky *Právo a společnost* (Praha 1965). Roku 1966 pořádala Čs. sociologická společnost seminář o sociologii práva. Přehled jednání na tomto semináři právě vyšel.

o základních teoretických problémech (str. 106), kde však je také mnoho místa věnováno otázkám metodologickým. Otázky metodologické tedy tvoří vlastní jádro spisu.

Nechci zde podávat obsah spisu, ani jej podrobně komentovat; každý čtenář tak učiní svým způsobem. Připojím však několik poznámek zásadního charakteru.

Autor charakterizuje svůj spis jako první, nikoli definitivní pokus, neboť praví na str. 106: „Na předložení nějaké obecné, definitivní teorie právní sociologie je nyní ještě příliš brzy. Nejdříve je třeba sestavit, uspořádat, ověřit a promyslet výsledky různých výzkumů v oblasti práva a zároveň zaregistrovat zajímavé teoretické zobecnující úvahy. Teprve po skončení této etapy empirických výzkumů a teoretických úvah by se měl učinit pokus o syntézu dosažených závěrů.“ I když autor odmítá silně skeptický úsudek Američana A. Rosse, že „sociologie práva je jako vědní obor tak nová a nerozvinutá, že je vůbec těžko říci, jakými problémy se zabývá“ (str. 179), je přece zřejmo, že jeho stanovisko k vlastní práci a k možnostem vědeckého propracování této disciplíny za daných podmínek je značně zdrženlivé, což třeba schvalovat a je nutno zdůraznit, že teprve budoucnost nám přinese relativně definitivní formulaci této vědy v systematické podobě.

Nelze proto autorovi zazlívat, že jeho práce trpí jistou jednostranností při výkladu možných pracovních metod. Klade totiž největší váhu na výzkum působení práva na lidskou společnost, a to především na výzkum jednotlivých osob, přicházejících s právem přímo nebo nepřímo do styku. O jiných metodách se zmiňuje dosti spoře. Pokud se zmiňuje o nejdůležitější z nich, o metodě historické, demonstruje ji na příkladu zákonů Chammurabiho, což je skutečnost dosti odlehklá a nám málo srozumitelná, pro sociologický výzkum značně neúplná, kde jsme odkázáni z větší části na pouhé dohady. Stejně by bylo možno tuto metodu ilustrovat příklady z doby poměrně nedávné.

Autor zcela opomíjí výzkum veřejnosti na základě hlasování (např. při parlamentních volbách nebo při referendu), ač takové hlasování bylo mnohými autory pojímáno a odůvodňováno od 18. století až podnes jako jakýsi (třebaže ve srovnání s dnešními metodami primitivnější) výzkum veřejného mínění podle tohoto schématu: každý z kandidátů předkládá voličům jistý zákonodárský program a volič se rozhoduje pro ten, jenž mu nejlépe vyhovuje. Tím spíše při referendu, kde se hlasuje o již hotových zákonech. Ve skutečnosti nastávají ovšem jisté deformace dalšími vlivy, tvořeními politických stran, zasahováním zainteresovaných činitelů, atd. Přece však studium vztahu voliče k voleným činitelům, příp. k přijatým zákonům by vyžadovalo prohloubené studium sociologické, zejména pokud jde o státy s dvěma či více kandidujícími stranami, kde si tedy volič může vybrat z více zákonodárné poli-

tických programů. Věc nelze přejít poukazem na tzv. skupiny nátlaku, jak autor místy činí (viz zejména str. 61). Nelze totiž zapomínat, že tyto skupiny vznikají z nejrůznějších zájmových sfér, takže jejich vliv se ve větší či menší míře vyvažuje. Zkoumáme-li nedávné politické dějiny Spojených států (kde prý mají zvlášť veliký význam), vidíme, že počátkem tohoto století bylo dosaženo jistých ústavních reforem ve státních ústavách právě díky takovým skupinám, bojujícím proti mašinérii obou oficiálních politických stran a proti ovládnutí veřejného života touto mašinerií, tj. osobami spjatými s tou či onou stranou hmotným zájmem. Důkladná analýza toho všeho by přinesla sociologii práva mnohé poučné závěry. A. Siegfried ve své skvělé knize o Spojených státech<sup>4</sup> napsal o tom mnoho poučného. Snažil jsem se vylíčit vznik některých těchto ústavních reforem (hlasování lidu o zákonech) v citovaném spise o přímém zákonodárství.

Než vrátme se k zásadní otázce právní sociologie a její metody. Lze některé metodě dát přednost před jinými? Podle mého názoru se má věc takto:

V lidském společenství pozorujeme jev, že lidé se chovají určitým způsobem, aniž jsou donucováni k jinému chování veřejnou mocí, a naopak, že se chovají tak, že veřejná moc je donucuje nátlakem k jinému chování. Jak vzniká u jednotlivce představa, že se může nebo nemůže chovat určitým způsobem, když se nechce dostat do konfliktu s veřejnou mocí? Vzniká vůbec taková představa, nebo jednotlivec tak jedná z jiných důvodů? To jsou základní otázky, na něž hledá odpověď sociologie práva. Tzv. pozitivistický směr v pravovědě a tím více škola normativistická nacházely odpověď poměrně prostě: stát vydá právní normu, to je příkaz určitého jednání spojený s hrozbou donucení veřejnou mocí, nebude-li příkaz uposlechnuto. O další se staraly jen málo, nebo předávaly tuto látku jiným vědám, např. národnímu hospodářství, kriminologii apod. Než tak jednoduše se věci nemají. Třeba pamatovat, že vedle právní normy, jak ji známe z moderního evropského státu (psaný, resp. tiskem rozšířený zákon nebo nařízení), jsou i normy jiného charakteru. V některých i vysoce vyspělých státech se uznává i právní zvyklost stejně imperativního charakteru, než bývá zachycena jen v soudních rozhodnutích a ve vědeckých pracích právníků. Jinde — převážně v primitivnějších poměrech — právní předpisy splývají s předpisy jiného druhu, zejména náboženskými, nebo jsou jimi nahrazovány. Jejich dodržování je pak často vynucováno nikoli státní mocí, ale autoritou náboženského společenství, církve apod., nebo stát vynucuje předpisy náboženských společenství, přičemž se vzdává své vlastní zákonodárné moci v daném oboru. Ve velmi primitivních společenstvích neexistují mnohdy žádná „právní“ pravidla, přece však jejich členové tradičně dodržují jistá pravidla, aniž jsou

<sup>4</sup> Les Etats-Unis d'aujourd'hui, Paris 1928.

k tomu donucování, nebo jsou donucováni jen v malé míře. Avšak také ve vysoce vyvinutých společnostech si členové těchto společenství převážnou měrou neuvědomují vůbec existenci právních předpisů (nebo jejich přesný obsah), často je vůbec neznají a přece se chovají tak, že není důvodu donucovat je k jinému chování. Jsou totiž vedeni tradičními pravidly morálky, představou spravedlnosti, míněním svého okolí, pocitem potřeby kolektivního spolužití apod. Tytéž okolnosti vyvolávají zhusta konvence, jež s právem nemají co činit (např. že je třeba číšníkovi v kavárně dát zpropitné), ale vykonávají mnohdy značný „donucovací“ nátlak.

To vše je (kromě většiny oněch konvencí) předmětem sociologického výzkumu práva. Proto se nám kladou především tyto otázky: Otázka, co je třeba považovat za obsah práva a poměr práva stanoveného zákonodárnými orgány k právu zvykovému. Otázka vymezení práva vůči předpisům jiného druhu (zejména náboženským, společenským konvencím apod.). Otázka paralelismu práva a chování lidí, tj. jakým způsobem se stává, že větší část občanů toho kterého státu, přestože nezná právní předpisy, se chová tak, že není donucována k jejich dodržování. Dále otázka vztahu přesvědčení nebo citění občanů k právním předpisům jejich státu (snaha po jejich změně, jejich dodržování nebo nedbání).

Abychom mohli takovýto výzkum systematicky uspořádat, je nejlépe, vyjdeme-li od právní normy (včetně uznaných zásad zvykového práva). Toto východisko může mít i značnou cenu v našich poměrech pro použitelnost sociologického výzkumu v praktickém životě (jednání zákonodárných sborů, vlády apod.). Studium právní normy se pak rozpadá na čtyři etapy:

1. Studium vzájemného vztahu chování mimoprávního (vznikajícího bez zřetele k právním normám) a právního (vznikajícího se zřetelem k možnosti donucení k určitému chování).

2. Studium sociálních vlivů, které způsobily vznik právní normy. Zde se uplatní především metoda historická, zahrnující studium listinného materiálu atd. Jen v menší míře (u norem zcela nových, kde pamětníci jejich vzniku ještě žijí) přímý výzkum účastníků vzniku normy.

3. Zjištění obsahu normy, tedy její výklad, srovnání s jinými normami a její systematické zařazení, včetně řešení případných rozporů výkladu apod. Zde mohou mít místo především metody tradičního právně dogmatického rozboru, jenž by ovšem případ od případu mohl být obohacen jinými metodami. Proto však může být tato práce zcela dobře ponechána těm, kdo jsou odborně školeni ve výkladu zákona (tj. „čistým“ právníkům) a ti, kdo provádějí sociologický výzkum, mohou jen převzít hotové výsledky jejich práce. Dospívá-li však tato čistá pravověda ke dvěma či více rozdílným výkladům

normy, jak se často stává, nezajímá právního sociologa otázka, který z nich je správný, ale otázka, který z nich je základem představy ovládající jednání lidí. Tak dospíváme k rozlišení pravovědy a sociologie práva. První hledá správný výklad právní normy podle zásad právní logiky, případně podle konvenčních pravidel výkladu, bez ohledu na jakýkoliv sociální význam tohoto výkladu, druhá hledá ten obsah normy, jenž je východiskem dalšího sociálního dění.

4. Zjištění působnosti normy, tj. její vliv jakožto sociálního jevu na jiné sociální jevy (zahrnuje v to její soulad s tzv. právním citěním apod.). Zde by se mohly široce uplatnit — jde-li o normy dosud platné a užívané — metody užívající přímého výzkumu osob přicházejících do styku s normou.

To je výzkum právní normy samé, bez dalších praktických cílů. Ale ve všech stadiích může poskytovat materiál i k úvahám praktickým, tj. řešícím otázku, zda určitou normu je vhodné nahradit jinou, zrušit ji apod. Zde ovšem přistupuje i zřetel hodnotící, asi tímto způsobem: Cílem právní normy je dosáhnout určitého chování jednotlivců. Předmětem právní sociologie může být i zkoumání pravděpodobnosti, budou-li se tyto osoby chovat tak či onak, bude-li právní norma upravena určitým způsobem. Hodnotící postup, jenž sám o sobě již nespadá do rámce právní sociologie, si pak vybere alternativu, jež mu vyhovuje z hlediska, které si zvolil (jez může být zcela nevědecké, citové, náboženské apod., nebo vyplývající ze zcela jiného vědeckého okruhu).

Tomuto pojetí, jež ovšem je zde možno nastínit jen stručně a schematicky,<sup>5</sup> se autor knihy mnohde blíží (viz zejména str. 24 a násl.), i když je nikde jasně nevyslovuje.

Velmi kladnou stránkou knihy je snaha po uplatnění empirie v oblasti sociologie práva oproti dosti zhusta užívaným způsobům filosoficko-spekulativním, mnohdy apriorním. Velmi pozoruhodné jsou části zabývající se právní politikou, tak zejména str. 24 a násl. a str. 66 a násl. (kapitola, nadepsaná příznačně *Jak ovládat lidi pomocí práva*), str. 76 a násl. a jinde. Této otázce ostatně autor věnoval již dříve zvláštní práci (*Založení politiky práva z r. 1957*), již se zhusta dovolává. Bylo by však žádoucí jasnější a přesnější rozlišení myšlení zjišťujícího fakta oproti myšlení hodnotícímu.

Knihla oplývá bystrými a mnohde dobře formulovanými myšlenkami. S mnohými lze souhlasit, u jiných však pocítujeme jistou nejasnost a mlhavost pojetí; s některými nelze souhlasit z různých věcných důvodů. Tak je tomu u každé vědecké knihy, zejména u vybočující-li z hranic konvenčnosti. Nedostatkem knihy je systematické uspořádání, resp. neuspořádání. Tak například je zařazen celý životopis prof. Petražyckého, ač s látkou nijak nesouvisí a zejména českému čtenáři je zcela cizí; lépe by bylo zařadit aspoň stručný přehled názorů tohoto vynikajícího učenice; zvláště českému čtenáři by se tím

<sup>5</sup> Hodlám se těmito otázkami podrobněji zabývat ve zvláštní stati.